

az 1970-es évekig. Akkor úgy tűnt, végleg kimegy a divatból a cigányzene. A fiatalabb nemzedék szakmát tanult, dolgozott. A kaszinóba járó úri réteg is eltűnt. Fodor Gyula bácsi is nyugdíjba ment. Ám egyszer csak hiányozni kezdett mégis a hegedű sírása, az ütők virtuóz tánca a cimbalom húrjain. Kiderült, a magnetofon nem pótolhatja a tánc kíséretét.

Próbálkozott Bogdán Zoli bácsi, majd Marssó Béla. Mindketten jól bántak a hegedűvel, de nem volt állandó zenekaruk. Végül az 1900-as évek végén összejött egy új tehetséges fiatal zenekar, a Bűrösök banda. Ők nem csak hallás után játszottak, kottát ismerő tanult zenészek: ifj. Kerecsi Antal főiskolai hallgató primás, Kocsány Pál brácsa, Plajner Miklós cimbalom és Oláh Sándor tanár bőgő. Sajnos két fiú távol talált munkahelyet, ők kiváltak a zenekarból, ezért a két helybeli, Kerecsi Antal és Plajner Miklós két kárpátaljai, itt középiskolás fiatalemberrel alkotta újjá a zenekart. Jelenleg, 2004-ben ők jelentik a népi zenét városunkban.

A Kállai kettős dallamainak feldolgozásai

A kállói dallamok Kodály Zoltán lejegyzése és hangfelvételei révén országosan ismertté lettek, és bekerültek a magyar zenei élet vérkeringésébe.

Először Kodály írt ének-zongorakíséretes feldolgozást (op.110) 1937-ben. A „Háry János” 1938. évi szegedi előadásában benne volt a Kállai kettős egyik dallama, a *Kincsem komámasszony*. 1938-ban elkészült az Itél a Balaton című magyar játékfilm, amelyet a MAFILM külföldön is forgalmazott. A film-ben a Kállai kettőst neves színművészek táncolták kállói táncosokkal: a főszereplő Páger Antal Aradi Nórával, Medgyesy Mária Szabó Sándorral és Csontos Gyula Imre Erzsébettel.

1950-ben Kodály megkomponálta helyenként osztott vegyeskarra és népi zenekarra írt *Kállai kettős*-t, amely a Magyar Állami Népi együttes előadásában Rábai Miklós koreográfijával bejárta a világot. A mű felépítése: I. tétel: Lassú tánc – *Felülről fúj az őszi szél*; II. tétel: Élénk tánc – *Jó bort árul Sirjainé*; III. tétel: Gyors tánc – *Kincsem komámasszony*; IV. tétel: Finálé – *Nem vagyok én senkinek sem adósa*.

E mű zenekari előjátéka – amelyben Balázs Ferke fonográf-felvételének hatása tükröződik – kezdettől a *Nyíregyházi Rádió szignálja*.

Az 1895-ben leírt öt dallam művészi feldolgozása *Farkas Ferenc* zeneszerző Kállai táncok című szvitje, majd *Loránd István* írt ének-zongorakísérettel feldolgozást a *Felülről fúj az őszi szél* és *Nem vagyok én senkinek sem adósa* dallamával.

Harsányi Gézi

A csepregi Oskola Ház a XIX. század első felében

A múlt kutatói számára szerenese, hogy nem bontották le a XX. század derekáig azt az épületet, amely a XIX. század elején már népiskolaként és kántortanítói szolgálati lakásként funkcionált Csepregen, így még fényképek is maradtak fenn róla.¹ Viszont sok hajdani kisiskolásnak és oktatóiának szerencsétlenség, hiszen az épület már a XIX. század közepére elavult, és a látogatottságához képest szűk lett.

Az egykor Sopron megyéhez tartozó, majd 1950-ben Vashoz csatolt mezőváros népoktatási viszonyait az 1806 és 1843 közötti időszak vonatkozásában kutattam, amely időszakban a tiszteletreméltó és derék Bognár János (sz. 1780, meghalt 1850–51 fordulóján) volt a csepregi *Oskola Mester*.² Hazánkban

¹ A fényképek levelezőlap gyanánt őrződtek meg. Közölték 9., 33., 44. sorszámmal: Csepreg régi képes levelezőlapokon és fotókon. Összeállította *Sudár Lászlóné Molnár Zsuzsanna*. A Farkas Sándor Egylet kiadása, Csepreg, 2000. A lapok tulajdonosa Kőszegfalviné Pajor Klára gyűjtő. Köszönöm a nevezetteknek, hogy eszmeileg és gyakorlatilag is hozzájárultak képrészletek közléséhez. – A kötet 36. képén baloldalt látszik a tanítói pajta háta, amely a párhuzamos utca felől zárta az udvart, ott is volt bejárat.

² *Balogh Jánosné Horváth Terézia*: Egy mezővárosi iskolamester és jegyző a XIX. század első felében. *Vasi Szemle* LX (2006), 4. sz. 473–496. (513, 516.) old. Az itt közölt rajz ott a 3. kép volt. A publikáció magja egy előadásom, amely 2005. november 12-én hangzott el a „Csepreg 750 éve” című honismereti konferencián.

*A katolikus templommal szemközt jobbról a második épület a régi egyházi elemi iskola.
(A kémények a sarki Városházához tartoznak.) Csepreg, 1901 körül*

akkoriban kevés tanítómester volt diplomás, de ő elvégezte a győri királyi tanítóképzőt. Oklevele szerint magyarul kiválóan, németül középszinten beszélt. A hajdan magasabb kultúrájú település a reformkorban Bognár személyiségének is köszönhető, hogy elemi iskolája tartósan az átlagosnál színvonalasabb maradt több nemzedék gyermekeinek fölcseperedése során, akik mind az ő keze alól nőttek ki.³

Úgyszólván az egész tárgyalt időszakban, 1799-től 1845-ig Farkas Károly állt a helybeli római katolikus plébánia s egyúttal az ahhoz tartozó elemi iskola élén, ahol a hittant ő tanította. Az iskolában kántorként, sőt jegyzőként is funkcionáló iskolamester (Bognár előtt Csel/r/esznyák János, utána pedig Goda János) rendszeresen egy segédtanító közreműködésével, két tanteremben oktatott. 1845. augusztus 1-jén Szabó István átvette a plébániát, aki korábban az itteni legnagyobb vagyonú földesúrnál, Jankovich Izidornál házitánítóként szolgált. Jankovich Izidor 1813-ban, amikor nagykorúvá lett, vette át nevelőanyjától, Jankovich Jánosné Festetich Alojziától az 1798-ban elhunyt apjától örökölt csepregi és egyéb ingatlanait, s 1857-ben bekövetkezett haláláig birtokolta. Kegyeri minőségében az egyház és iskola ügyeihez is volt köze.

Fiúk is, lányok is jártak Csepregen ugyanabba a tanodába, de külön osztályba, abba az alacsony földszintes házba, amely a Fötéren, a Szent Miklós plébániával szemben funkcionált 1937-ig, míg a kö-

³ A korábbi évszázadokban Csepreg jelesebb hely volt, ahol főiskola, nyomda is működött. A XIX. század elejére már elvesztette hírnevét, ha csak nem számítjuk hírességnek a fővárosi sajtóban is méltatott, évenkénti lófuttatásokat a "pünkösdi király" cím elnyeréséért: *Balogh Jánosné Horváth Terézia: A pünkösdi király Csepregen és Jókainál. A Farkas Sándor Egylet kiadása, Csepreg, 2005.*

Az új iskola tövében a régi. 1920 előtt

*A fehér falú régi iskola dél felől nézve.
(Mögötte a kéményes Városháza) 1927*

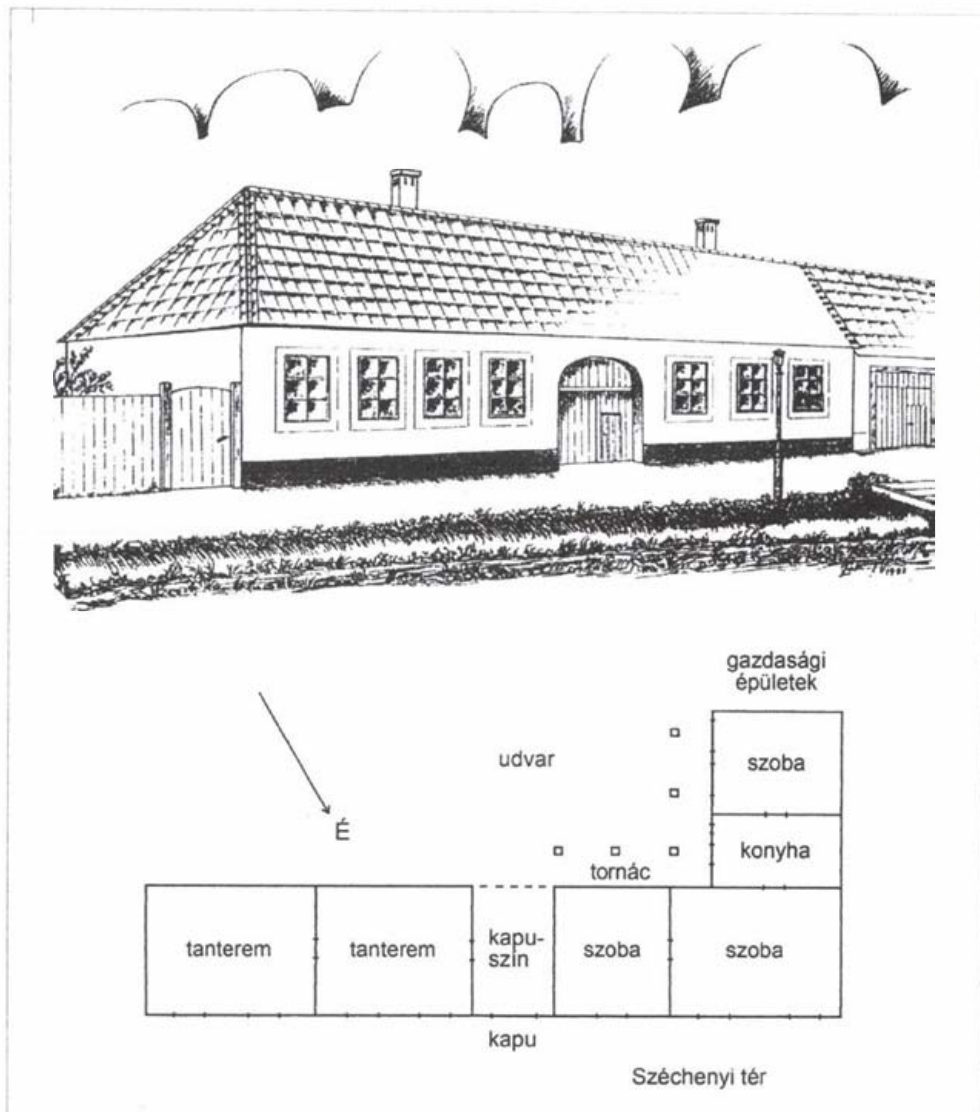
vetkező években le nem bontották az egészségtelen, korszerűtlen építményt. Rekonstruált rajzát személyes emlékeik nyomán készítették el Zátonyi János (1993-ban) és testvére, Sándor (2006-ban)⁴ tanárok, akik Zauf János kántortanító gyermekeiként laktak az iskolával egy fedél alatt épült szolgálati *kántorlakásban*, *mesterlakásban*, apjuk nyugalomba vonulásáig. (Nevüket a fiúk az 1930-as évek végén változtatták Zátonyira.) Ők voltak ott az utolsó lakók. Utoljára három szoba és egy konyha állt a tanítók rendelkezésére. Vízvezeték mindvégig nem került a házba, a helyiségek alacsonyok, a falak nedvesek voltak. Hátrébb gazdasági épületek csatlakoztak a lakrészhez: istálló, pajta. A kaputól balra eső két utcai helyiséget az 1920-as években az akkor alapított polgári iskola tanteremnek használta, később kamrául szolgált. A lakás mellett L alakban húzódó udvari tornác pilléres és mellvédés volt, fölül vízszintes áthidalással.

Egy 1799 januárjában készült latin nyelvű jelentés szerint a tanítómester háza, az iskolával együtt, téglából épült, szalmafedéllel ellátva, kerítéssel övezve.⁵ Nyilván ugyanezt az épületet használták később is.

A mindenkori plébános, mint igazgató által félévenként, majd 1820-tól csak évenként írt tanügyi jelentések némelyike az épületre is kitért.⁵ Az 1808/09-es tanév első félévében „Scholae aedifitium est in bono Statu”, azaz az iskolaépület jó állapotban van. Hasonló olvasható még az 1822-es jelentésben is. Majd 1836-tól kezdve – továbbra is latinul – ismétlődtek a panaszok a házról, amelyben a tanítólakás szobái, kamrája, tornáca is elhelyezkednek és kevés a hely az iskolában a tanulók számára képest. Nagyobb épületre lenne szükség. Azon túl 1842 decemberében az iskola már határozottan „est in pessimo Statu”, azaz rossz állapotban van, 150–160 tanuló számára kicsi. 1845-től kezdve – immár magyarul – tüntek föl az éves plébánosi információk között ilyen és hasonló megállapítások: „A tanoda szűk és romlasága miatt a tanítást rendes szabályok szerint végbe vinni tellyes lehetetlen. ... Az iskola olly rosz karban van és a gyermeket sic számára képest olly szűk, hogy rendes tanítás benne a Tanítók minden ügyesége mellett is alig eszközölhető.” Hasonló gondokról tudósítanak az 1840-es években az igazgatói jelentések például egy Csepregnél kisebb, közeli mezővárosból, Ivánból. A korábbi épületeket „ki-

⁴ Az épület látszati képét publikálta Zátonyi János: Csepregi Lapozgató '93 (Csepreg, 1993) 63. old. Külön köszönet illeti Zátonyi Sándort a tőle kapott szöveges és képi adalékokért. Magyar Országos Levéltár P 236, 10. csomó, A II. 73. egység, 235. old.

⁵ A továbbiakban idézett iskolai jelentések és értesítők forrása: Egyházmegyei Levéltár – Győr. A győri püspökség levéltára. Iskolai Levéltár, I. sorozat (Régi iskolai anyag).

A XIX. század elején már fennállt csepregi iskolaépület 1920-as évekbéli állapotának rekonstruált képe

nőtték” az időközben megnövekedett lakosságszámú helységek, ahol a növekvő kulturális igénnyel párhuzamosan még arányban is nőtt az iskolalátogató gyermekek száma.

Ugyanarról, nem nagyobb épületről lehetett csak szó 1864-ben is: Csepregnek „Van [...] szilárd anyagból épült kétosztályu tanodája”.⁶

A „tanoda” berendezéséből csupán a fafűtéses szemeskályha típusa rekonstruálható. Bognár János jegyzői minőségében 1827. november 15-én följegyezte, hogy „Frang Istvánnak az Oskola Kálhábul meg maradt Kálhábul adatott költsön 10. darab kupás kálha fiök.”⁷ Tehát a valószínűleg az azon az

⁶ Csepreg. In: *Pesty Frigyes* szerk.: *Helynevek. (Helynévtár). XXXVII. kötet: Sopron vármegye. 1864. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár. (FM/1, 3814/A Sopron vm.)* 54. old.

⁷ Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára, XV/26. *Currens könyvek, CSEPREG Currens könyve 1676. 1758–1830, 586. old.*

őszön fölújított mázas cserépkályha fiókjai, azaz szemei a Dunántúlon jellegzetes módon kupások, vagyis tál alakúan homorúak voltak. – 1805-ben az iskolamesteri szerződés 23. pontjában kikötötték, hogy fűtésre „Az Iskolába járó gyermekek Mindenszentek’ Napjától fogva, Sz. György Napig, Napjában két darab fát tartoznak vinni.” A 24. pont szerint „A’ Mesternek szükséges tüzelő fát az Uraság adván a’ Város haza hordatja a házához.”⁸ Más földesúri járandósága nem is volt a tanítónak. A téli fűtésen kívül a háztartásában folyó mindenkori sütés-főzésre is kell gondolnunk. Egy 1840. februári kimutatás szerint „A Csepregi Erdőben Évenként vágattatni szokott” 674 és 1 öl fából a jobbágyokén és zsel-léreken túl 360 öl járt a különféle „Uraság”-oknak, és 40 az „Oskola Házhoz, Váras házhoz, öt Molnár házakhoz – őszvesen”.⁹ Egy, korábban is érvényes, majd 1585-ben rögzített tanítói javadalmaszám-jegyzék 1625-ös újrairatában maradtak fenn az akkor még egytantermes iskolának a kemencével (nem cse-repes kályhával) fűtésére, sőt világítására vonatkozó helyi összehasonlító adatok. Mai írásmóddal: „Télen, mikor az kemencét fűteni köll, minden gyermek, az kik fizetnek [...] tartoznak egy-egy szekér fát vitetni az skólába, az szobának melegítésére. Ha téle gyertyát veszen az skólamester, minden fizetésen való gyermek négy-négy pénzt köll adni gyertya pénzt.”¹⁰ A mintegy 300 évvel korábbi helyi adalékból és környékbeli egykorú párhuzamból a XIX. század első felére vonatkozóan csupán következtethetünk, hogy az akkori csepregi iskolaépületben is szükséges volt (lett volna) télen tanítási időben, nappal is gyertyát használni. Hiszen hasonló lehetett az *Oskola Ház*, mint a már említett Ivánban, ahol az 1847/48-as igazgató-plébánosi jelentés szerint „Bár miként szorgalmatoskodjanak a Tanítók – de az oskolának alaton volta miatt December hónapban midőn ködök uralkodnak majd alig lehet a’ sötétség miatt két oraig tanítani.”

A földszintes iskolaépület bejáratától, a kapusztíntól balra elhelyezkedő, a szolgálati lakástól elkülönített házrészben, két tanteremben a jelentések szerint 1807 őszén 76, mindkét nembeli nebuló okosodott. További néhány évben a létszám kisebb lett, még 50 alá is esökkent. Az 1810/11-es tanévben a 276 iskolaköteles korú, de részben nyilván már iskolavégzett, vagy csak később iskolába kerülő 6–12 éves csepregi fiú és lány közül, akiknek a névsorát vezetni kellett, télen 66 látogatta a csupán három, illetve két osztályos iskolát, nyáron még kevesebb: 26, hiszen a nyári félévben sok parasztyermeket munkára fogtak otthon, s nem járhattak iskolába. 1816-ból az általam ismert kimutatások szerinti legkisebb létszámról, csak 45 csepregi iskolásról tudunk, amely évben Farkas plébános a kereszteltet anyakönyv-ében 1714 helybeli lélekről adott számot. A tanulólétszám 1820 őszén már 85-re, 1821-ben 91-re nőtt, majd a következő esztendőől 100 fölé emelkedett s afőlött maradt: 1828 őszén már 142 tanulót láttak el az épületben. 1834-ben Farkas Károlynak, mint iskolaigazgatónak az elemi iskola jelentésébe bevezetett saját népszámlálási adata szerint Csepregen 2200 római katolikus élt, és az 1820 előtti évekhez képest arányban is jóval több, 138 gyermek járt iskolába. A tárgyalt félszázad során a tanodát látogatók száma 1836/37 telén érte el a csúcst, 200-at. De 1842 januárjában is nem kevesebb, mint 154 gyermek ült a padokban. Ennyi kisfiú és kislány egyszerre nem fért el a termekben, a gyakori kimaradásokat, hiányzásokat leszámítva sem, hanem megosztva a délelőtti és a délutáni 3-3 tanórában. (Talán itt is az országos érvényű javaslatnak megfelelően, a főként nyáron célszerű beosztás szerint a nagyobbak a reggeli órákban, a kisebbek pedig, akik a szüleiknek még nem tudnak segíteni, délután jöttek iskolába.)

Akkoriban Magyarországon a nagyobb falvak jellegzetes kéttanítós iskoláiban két osztály szokott lenni, csak két évig jártak iskolába a gyermekek, míg a háromtanítós városi iskolákra volt jellemző a három osztályban oktatás. Azokban az években, amelyekről hézagosan fennmaradtak csepregi iskolamesteri értesítők (1808–1814 között), a csupán két teremben sajátos módon három fiú osztály, és az első megőrződött értesítő idején még három, később már csak két lány osztály működött. A dokumentumok igazolják, hogy az itteni tanítónak mindig csak egy segédtanító állott rendelkezésére egyszerre, akik egy-két esztendőt töltöttek mellette. Segédtanító alkalmazását különösen arra az esetre írták elő, ha egyúttal az iskolamester a helység jegyzője is, ami a XIX. század első felében bevett szokás volt. A plébánosoknak kellett odahatniuk, hogy a fiúk és a lányok 6 éves koruktól járjanak a népiskolába (a jobb tehetségűek előbb is mehettek), és a gyengébbek is 12 éves korukig végezzék el a két, illetve három év tananyagát.

⁸ Uo. 33. old.

⁹ Uo. 553–554. old.

¹⁰ A forrás első közreadása: *Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története*, Bp. 1887. 58–61. old. Újraközlése: *Oláh Mihály: A csepregi protestáns iskolamester évi jövedelme 1585-ben. A csepregi Szent Miklós- és Boldogasszony-templomok leltára 1560-ból. Magyar Nyelv 35. (1939) 123–125. old. Taglalja: Zátanyi Sándor: A reformáció kori csepregi kollégium (1557–1643). Magyar Pedagógia 91. (1991) 215–230. old.*

A fiúk létszáma Csepregen az első osztályban 5–18 közötti, életkoruk 5–10 év; a második osztályban a létszám 6–12 közötti, az életkor 6–10 év; a harmadik osztályban a 7–21 tanuló kora 8–12 év. A lányok létszáma az első osztályban 8–15 közötti, életkoruk 5–9 év, a második osztályban a 8–17 kislány kora 6–11 év, a harmadik osztályba pedig (1808-ban) 7-en jártak, 8–10 évesek. – A jelentések úrlapján a tanulók származási csoportjai közül a *Nobiles*, nemesek rubrikában néhányan szoktak csak lenni, a *Militares*, katonák rovatba is általában egy-két gyermek került, gyakran egy sem. A *Civiles*, polgárok és a *Plebea*, közrendűek fogalmat változóan értelmezheték, mert hol az egyik, hol a másik rubrika volt jelentősen népesebb a másiknál.¹¹ Nem tudni, mikor hova sorolták a jobbágyokat, zselléreket és a kisiparosokat. Bognár tanító a maga gyerekeit közrendű származásuként tüntette föl az értesítőkből.

Hogyan folyt a munka a tanodában? Szolgáljon tömör válaszként a kérdésre egy konkrét iskolai értesítő (*A Tsepregi Oskolabéli Ifjuság Szorgalmatosságának mutató Táblája, folyó 1808/09^{dk} Esztendőnek I^o felére.*) összefoglaló záradéka:

Jegyzések.

I. A Tsepregi Oskolabéli Ifjuság, ezen Oskolai Esztendőnek Téli el-folyása alatt e következendő dolgokra tanítottat

A Keresztény Tudomány adattatott elő minden héten a Vasárnapok- Órákkal együtt 8.

A Betűknek esmértetések a betűfoglalással. Ekes, és helyes írással együtt 17^{1/2}¹²

c) A Számvetés	4 [*]
Egy héten Sommája az Órák	27. ¹³

II. Ezen Tanulók között vagynak

a) Férfiak	42.
b) Leányok	30.
Smma	72.

III. Ezek között vagynak

1) Nemesek	2.
2) Polgárok	48.
3) Köz	21.
4) Katona	1.
Smma	72.

IV. Az Oskolába járást gyakorlották

a) Szorgalmatosan	61.
b) Tunyán	11.
Smma	72.

V. A Tanulmányok Magyarul,

Hét tanulóknak pedig Magyarul, és Németül adattak elő.

Bognár János
Tsepregi Oskola Mester.

Balogh Jánosné Horváth Terézia

¹¹ A tárgyalat 1585-ös illetve 1625-ös iskolamesteri jövedelem-jegyzék szerint nemesek és polgárok tanultak az akkori protestáns (lutheránus) iskolában.

¹² Az olvasás tantárgyat kifejejtette a jelentésből a tanító.

¹³ Talán levontak 3 vasárnapot az összegzésre?